

SÍDLISKOVÉ OBJEKTY Z KONCA 9. AŽ 11. STOROČIA NA HLAVNOM NÁMESTÍ V BRATISLAVE

BRANISLAV LESÁK

Do mozaiky aktuálneho stavu osídlenia 2. polovice 9. až 11. storočia v priestore pôvodného bratislavského podhradia (Štefanovičová 1993, 293–325) univerzálne zapadol aj súbor sídliskových objektov, ktoré boli preskúmané počas sezón v rokoch 1989¹, 1991, 1992² a 1993³ na Hlavnom námestí, v ŠMPR Bratislava (Bratislava, list 22, 1:10 000, 685 x 680 mm).

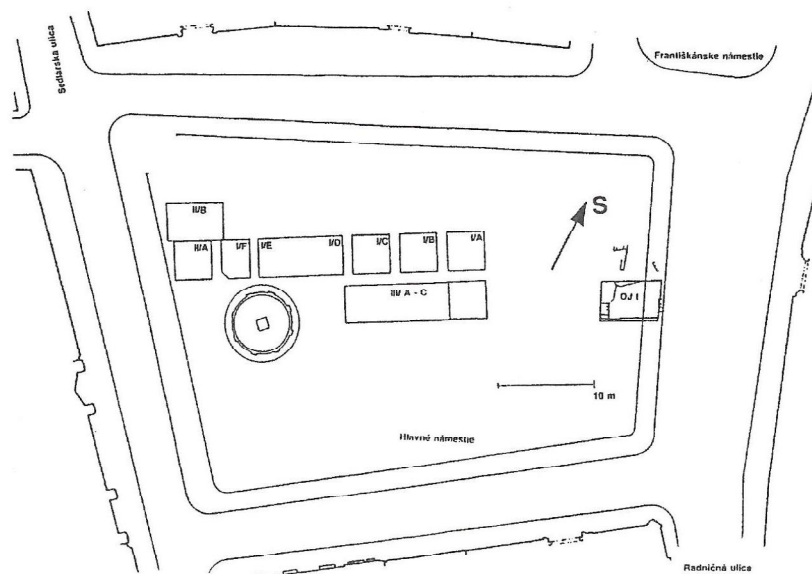
Z pohľadu geológie je tento priestor súčasťou najnižšej strednej terasy IIa, ktorá sa plynulo dvíha nad nivnou úroveň až nízkou terasou rozsiahlej piesčito-štrkovej dnovej akumulácie v mestskom centre smerom k pohoriu. Terasa začína na bývalom Rybnom námestí a cez pôvodné stredoveké mesto ide po Panskej, Ventúrskej, Sedlárskej ulici, cez Hlavné námestie, Františkánske námestie, horné úseky Nedbalovej a Uršulínskej ulice až po námestie SNP (Halouzka 1993, 18).

Realizácia predstihového archeologického výskumu na Hlavnom námestí sa stala súčasťou zámeru zrekonštruovať časť pôvodnej kráľovskej korunovačnej cesty, ako aj samotný priestor námestia k 700. výročiu udelenia kráľovských výsad mestu⁴.

Hlavné námestie sa rozprestiera v centre pôvodného stredovekého mesta (obr. 1). Má pravidelný, štvoruholníkový tvar, čomu zodpovedá aj tá skutočnosť, že na rozdiel od iného pôvodne verejného priestoru v Bratislave⁵ ide o založené námestie, ktoré nevznikalo postupne na križovatke ciest (Zemková – Musilová 1989, 153). Trhovisko a zhromažďovací priestor, ktorý tu vznikol okolo polovice 13. storočia v rámci zástavby, mal v organizme mesta dominantné postavenie najmä po roku 1291 ako centrum verejného a obchodného života, k čomu dopomohlo aj postupné rozrastanie románskeho mesta východným smerom, teda zhruba do rozlohy dnešného historického jadra (Zemková – Musilová 1989, 158).

V stručnosti načrtnuté historické okolnosti vývoja tohto priestoru v námestie, ako aj jeho funkcie sa stali po stáročia zárukou minimálneho zasahovania a ničenia starších sídliskových horizontov⁶, čo sa odzrkadlilo aj v nálezoch včasnostredovekého sídliskového, resp. hrobového charakteru. Vo vertikálnej stratigrafii priestoru Hlavného námestia táto epizóda predstavuje úroveň nadmorskej výšky cca 138,3 až 137,7–137,8 m n.m.B.p.v. Nedá sa hovoriť o homogénnom pôdnom horizonte, ale skôr o prirodzenej pôdnej akumulácii terénu, v ktorej sú evidentné antropogénne zásahy a uzavreté nálezové celky patriace na jednej strane záverečnému obdobiu neskorej doby laténskej (stupeň LT D2) a na strane druhej veľkomoravskému a veľkomoravskému vývoju (Musilová – Lesák 1996a, 103).

Dôkladná znalosť vertikálnej, ako aj horizontálnej stratigrafie podopretá nálezmi hmotnej kultúry sa stala rozhodujúcim činiteľom pri podrobnejšom internom členení vývoja včasnostredovekého osídlenia.

Obr. 1. ŠMPR Bratislava - Hlavné námestie, skúmaná plocha v rokoch 1989-1992

Koniec 9. – začiatok 10. storočia

Objekt 43, sonda I, sektor D-E, rok 1991 (obr. 1A), severozápadná časť námestia.

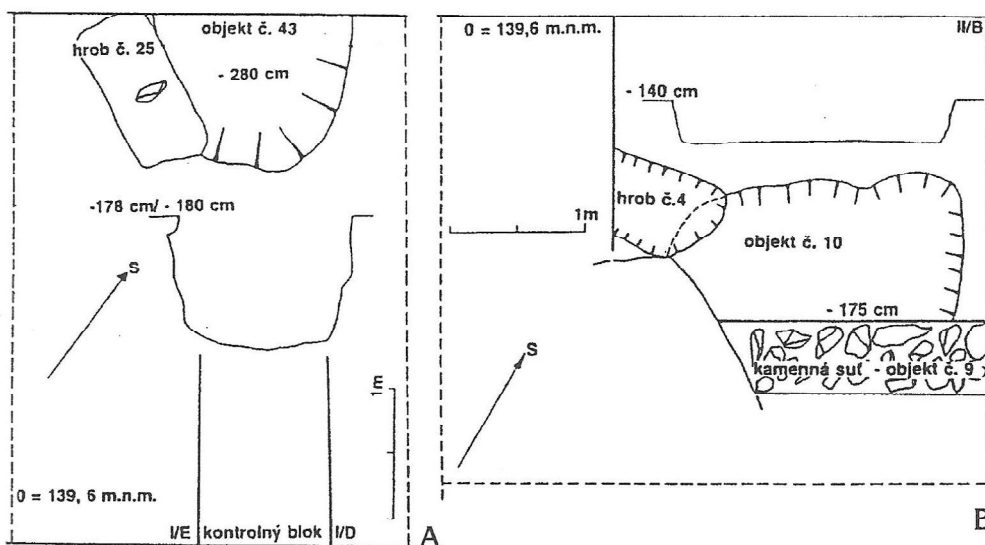
Vo svojom pôdoryse sa vykryštalizoval na úrovni -178 až -180 cm od bodu 0⁷. Opticky sa javil ako nepravidelný kruh, ktorý približne zo svojich 70 % zasahoval do plochy sondy a z 30 % do severozápadného profilu sektoru. Bol zapustený do sterilného podlažia, tvoreného homogénnym piesčito-hlinitým substrátom žltu-hnedej farby, ktorý nakoniec ostro kontrastoval s charakterom výplne objektu. Tú sme označili ako heterogénnu, hlinito-piesčitú zmes, čierneho-hnedej farby, s prímiesou drobných uhlíkov, dvoch miniatúrnych vrstvičiek popola, fragmentami lomového kameňa do veľkosti 10 cm a okruhliakov.

Od ústia objektu sa steny smerom ku dnu objektu ostro zvažovali, až miestami nadobudli kolmý spád. Boli hladké, bez dôkazov po prítomnosti prvkov technickej konštrukcie. Objekt mal na dne jednoduchú úpravu, tvorenú vrstvou lomového kameňa a okruhliakov, ktorá dosahovala hrúbku asi 15-20 cm. Priemer ústia objektu sa pohyboval medzi 120-130 cm. Hĺbka objektu dosiahla -280cm od bodu 0.

Špecifikovali sme ho ako odpadovú jamu. Z hľadiska vertikálnej stratigrafie je dôležitá superpozícia tohto objektu s hrobom 25, ktorý sčasti jamu prekryval⁸.

Objekt 10, sonda II, sektor B, rok 1992 (obr. 1B), severozápadná časť námestia.

Rysovať sa začal na úrovni -140 cm od bodu 0. Bol zapustený do piesčito-hlinitej, súdržnej, heterogénnej zeminy s prímiesou uhlíkov a fragmentov mazanice tmavosivej farby, pričom samotnú výplň objektu 10 možno charakterizovať ako hlinito-piesčitú, tmavohnedej až čiernej farby, s prímiesou uhlíkov a tchloviny. Mal nepravidelný tvar, zapríčinený viacerými zásahmi do jeho pôdorysu. Steny objektu sa šikmo zvažovali ku dnu, predstavujúce úroveň -170 až -175 cm od bodu 0. Stopy po kolovej, ani po inej konštrukcii sa nenašli. Objekt sme identifikovali ako polozcmnicu (Čaplovič-Lesák 1993, 30-31). Rovnako aj v tomto prípade sme zaznamenali niekoľko vzájomných superpozícií. Objekt 10 jednak zasahoval do objektu 9, datovaného do neskorej doby laténskej (stupeň LT D2) nálezom norickej tetradrachmy s nápisom Coppo (Musilová-Lesák 1996b, 208) a sám bol prekrytý a narušený kostrovým hrobom 4/92 (Lesák 1995, 88-90).

Obr. 1A. ŠMPR Bratislava – Hlavné námestie,
skúmaná plocha v rokoch 1989–1992
A – objekt 43

Obr. 1B. ŠMPR Bratislava – Hlavné námestie,
skúmaná plocha v rokoch 1989–1992
B – objekt 10

N á l e z y

Keramika

Predstavovala najpočetnejšie zastúpený nálezový inventár v oboch objektoch. Hneď v úvode je potrebné uviesť, že sa ani v jednom prípade nepodarilo zrekonštruovať aspoň profil celej keramickej nádoby a predložený rozbor vychádza len z jednotlivých samostatných črepov. Prítomnosť materiállovej náplne v oboch objektoch sa stala rozhodujúcou pri vypracovaní vnútornej stratigrafie, pretože musíme poukázať na dôležité zistenie, že oba objekty boli zahĺbené sčasti aj do neskorolaténskeho prostredia a tomu zodpovedala aj prítomnosť príslušného nálezového materiálu v nich. Najlepším príkladom sa stal objekt 43, ktorého chronologické zaradenie dokladá práve len stratigrafia nálezov, pretože počtom 25 kusov črepov sa veľkomoravská keramika zaraďuje medzi menšinové nálezy. Rozhodujúcou sa stala však skutočnosť, že tieto nálezy pochádzajú z primárnej polohy, zo spodnej plochy objektu. Iná situácia sa vyskytla pri objekte 10, kde uloženie a poloha 105 kusov fragmentov keramiky jasne určili zaradenie objektu.

Nálezový materiál vykazoval jednotnú charakteristiku. Bol vyrobený z hlinito-piesčitej suroviny s prímiesou sludy a v menšej miere kamienkov ako ostriva. Sporadicky túto zosťavu dopĺňali aj zrnká vápenca. Prímiesy sa stali dosť dôležitým komponentom ovplyvňujúcim kvalitu štruktúry materiálu, ako aj jeho vypracovanie. Najmä pri objekte 10 sa dala vydeliť vzorka materiálu – črepov, s hladým povrchom, aj keď sa nedá zaprieť ani prítomnosť drsnejšieho, pórovitejšieho materiálu. Zloženie hliny, spôsob jej spracovania, ako aj redukčné vypálenie určili jej farebné spektrum povrchu prechádzajúce v prípade objektu 43 od čiernej farby k čierno-sivej až tehlovo-červenej a pri objekte 10 od čiernej, cez hnedú až tehlovo-červenú farbu, s výskytom aj sivých odtieňov.

V tvarovej náplni sú zastúpené len hrnce, u ktorých ich vysoká fragmentárnosť nedovoľuje v súbore rozpoznať nicktoré ich známe varianty, ako súdkovitý, dvojkónický, pohá-

rovitý a pod. Okraje keramiky boli zastúpené vo veľmi malom počte (objekt 43 – 3 kusy, objekt 10 – 15 kusov). Dali sa charakterizovať ako mierne von vyhnuté, zaoblené, alebo šikmo zrezané (tab. I: 1, 2, 3, 5). Dodržanú esovitú profiláciu doplnili o istú variabilitu v chápaní modelácie podhrdlia. Najpočetnejšie zastúpenú skupinu predstavovali črepy z tela (objekt 43 – 17 kusov, objekt 10 – 83 kusov).

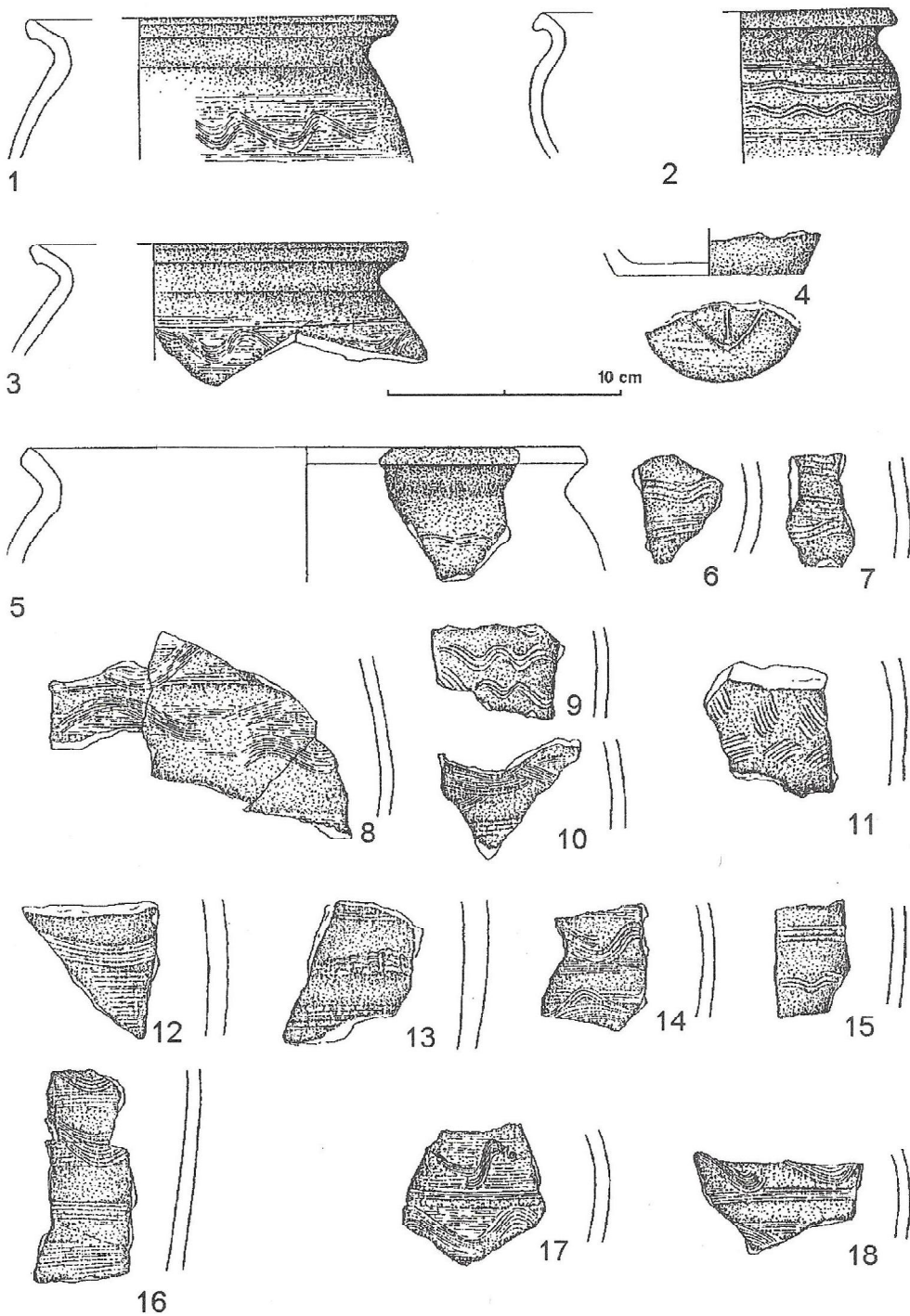
Vo výzdobných prvkoch keramiky sa prejavila rozmanitosť. Za základný motív možno považovať vysokú, pravidelnú viacnásobnú vlnovku. Jej pozadie viacmenej pravidelne vyplňal motív viacnásobnej vodorovnej obvodovej línie (tab. I: 1, 3, 6, 7, 8, 16, 17). Objavuje sa však aj kombinácia jednoduchej vlnovky a viacnásobnej vodorovnej obvodovej línie (tab. I: 2). Ďalšia varianta je založená na samostatne vystupujúcej nízkej a nepravidelnej viacnásobnej vlnovke, bez iného podkladu (tab. I: 5, 9). Za osobitý prejav možno považovať vetvičkovitý ornament (tab. I: 11), ako aj motív vrypov.

Výzdoba sa sústreďovala do horných dvoch tretín tela nádob. Povrchová úprava skúmaných fragmentov bola veľmi starostlivo, jemne prepracovaná. Nedostatky sa vyskytli iba pri sledovaní vnútornej strany črepov. Ničím výnimočným neboli nerovnosti a zhrubnutia, čo môžeme prisúdiť tomu, že na výrobu keramiky bol použitý pomaly rotujúci kruh s technikou obtáčania.

Málo zastúpenou vzorkou boli črepy z dna (objekt 43 – 5 kusov, objekt 10 – 7 kusov). Hrana medzi dnom a stenou bola ostrá a zreteľná. V dvoch prípadoch z objektu 43 sa na dne nachádzali plastické značky – motív štvorca alebo obdĺžnika rozdeleného uhlopriečkami na štyri časti (tab. I: 4) a pravdepodobne motív paprskov lúča vo vizuálnej podobe veľmi zle čitateľný.

Ako sme už spomenuli, ničím výnimočným nebola prítomnosť fragmentov keramického materiálu z neskorej doby laténskej, ktorý predstavoval tvarovú náplň stupňa LT D2 a pohyboval sa v škále známych tvarov, ktoré sa objavili napríklad aj na Hlavnom námestí č. 7 (Musilová – Lesák 1996a, 94–98). Ich počet v objekte 10 dosiahol 30 kusov črepov vzhľadom na už horeuvedenú superpozíciu. Prekvapujúce bolo ich množstvo v objekte 43, kde počtom 156 kusov fragmentov črepov (z toho 2 kusy so stopami po kovolejárskej výrobe) predčili materiál, ktorý je stredobodom našej pozornosti. Aj napriek tomuto vyššiemu počtu sa na základe vnútornej stratigrafie vrstiev v objekte 43 domnievame, že je to záležitosť súvisiaca s postupnosťou zásypu odpadovej jamy. Napovedal by tomu aj fakt, že väčšina črepov stupňa LT D2 pochádza z hornej úložnej vrstvy, t. j. od –180 cm po –230 cm od bodu 0.

Dosť prekvapujúco sa objavili nálezy pochádzajúce z doby rímskej. V objekte 43 je zastúpený stavebný materiál (7 kusov fragmentov z rímskych tehál, 1 kus fragmentu teguly a 1 kus fragmentu opracovaného pieskovca so stopami po dlátku) a v objekte 10 sa k stavebnému materiálu (2 kusy zlomkov tehál) pridáva aj keramika (2 kusy). Z nálezovej situácie bolo nemožné určiť, resp. posúdiť, či sa sem tieto predmety dostali náhodne, alebo boli dôsledkom cieľavedomého zberu. Avšak výskyt rímskeho stavebného materiálu na slovan-ských sídliskách možno podľa T. Kolníka a M. Rejholcovej (1986, 347) jednoznačne považovať za doklad záujmu Slovanov o rímske pamiatky. O to výraznejšie potom zaznieva buď otázka prítomnosti Rimanov priamo na území historického jadra mesta, vznesená už viackrát (Ortvay 1892, 40–41; Ondrouch 1938, 28, 30; Fiala 1977, 195–202, 1987, 12) a zdá sa, že postupne nadobúdajúca konkrétnu podobu v závislosti od stavu archeologického výskumu, alebo otázka súvisiaca s germánskym osídlením v dobe rímskej sprostredkujú-⁹úcim kontakty s Rímskou ríšou.

Tab. I. ŠMPR Bratislava - Hlavné námestie. Výber nálezového materiálu.
 Objekt 43: 2, 4-7; objekt 10: 1, 3, 8-18

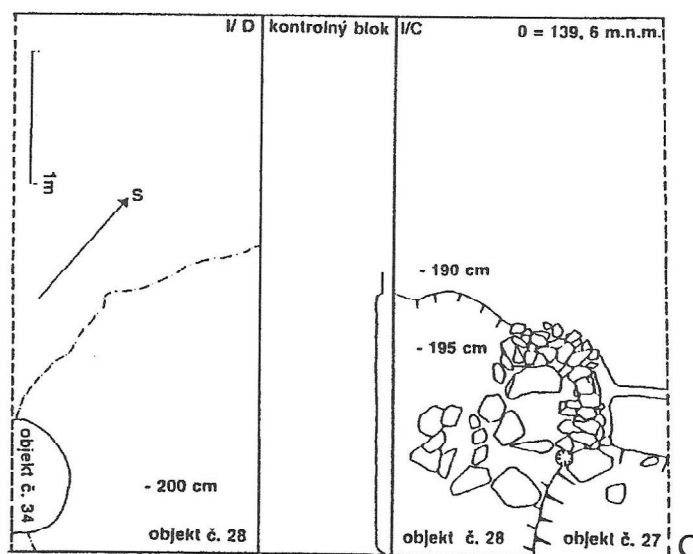
11. storočie

Objekt 3, OJ I, rok 1989, severovýchodná časť námestia.

Polozemnica, z ktorej sa podarilo odokryť len minimálnu časť, so zvyškom ohniska v severovýchodnom rohu. Rozpoznávaný bol na -170 cm od bodu 0. Výplň mala rôznorodý charakter, zväčša hlinito-piesčitá zemina, čiernej farby, zreteľne odlišiteľná od okolitého prostredia. Nechýbali fragmenty uhlíkov, popola, mazanice a našli sa aj dve stredne veľké hrudy malty. Okruhliaky a menšie lomové kamene nevytvárali žiadny systém. Keďže išlo o fragment objektu, nepodarilo sa nám dotvoriť jeho celkovú charakteristiku.

Objekt 28, sonda I, sektor C-D, rok 1991 (obr. 1C), severozápadná časť námestia.

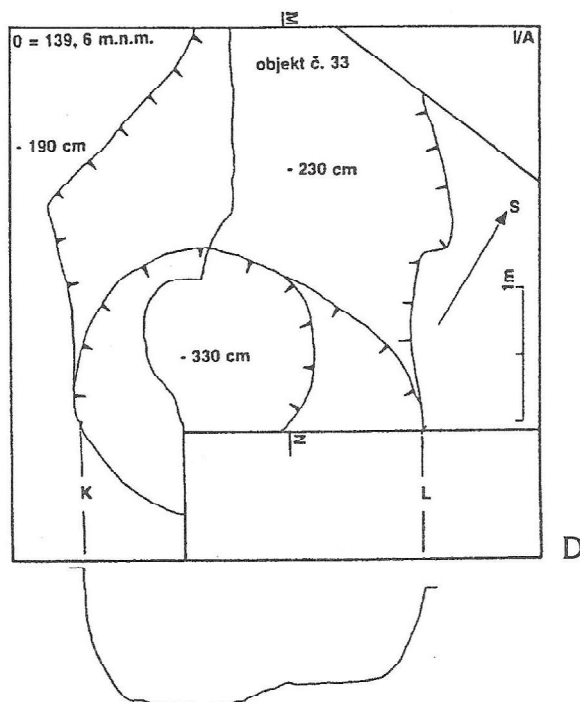
Polozemnica, pre mladšie zásahy ťažko špecifikovateľného pôdorysu, ktorej výskum bol skomplikovaný momentom, že ňou prechádzal kontrolný blok medzi sektormi C a D. Prvé náznaky jeho prítomnosti sa objavili v sektore C v úrovni -190 až -195 cm od bodu 0. V severozápadnom rohu objektu sme odkryli otvorené ohnisko - piccku, navíšenú z lomového kameňa strednej a malej veľkosti. Rozpoznať sa dali minimálne dve vrstvy nad sebou. Obe vytvárali veniec o priemere cca 100 cm, pričom v strede ohniska sa nachádzala rozmerná kamenná platňa, tvoriaca jeho podklad a izoláciu zároveň. Nad touto kamennou platňou sa objavili navíšené jemné vrstvičky popola a uhlíkov. Sterilné dno objektu sa objavilo na úrovni -200 cm od bodu 0 v sektore C, resp. -195 cm v sektore D. Výplň objektu sa dala charakterizovať ako homogénna, hlinito-piesčitá zemina, premiešaná kúskami kamienkov a miestami sa objavili aj zrnká prepálenej mazanice tehlovo-červenej farby.

Obr. 1C. ŠMPR Bratislava - Hlavné námestie,
skúmaná plocha v rokoch 1989-1992
C - objekt 28

Objekt 33, sonda I, sektor A, rok 1991 (obr. 1D), severozápadná časť námestia.

Zemnica, obdĺžnikovitého pôdorysu, zistená na úrovni -190 cm od bodu 0, zahĺbená do sídliskového horizontu neskorej doby laténskej a do sterilného piesčitého podložia. Steny objektu sa šikmo ťahali ku dnu a v strede objektu výrazne vystupovala hlinená lavica, po celej jeho šírke. Hĺbka objektu sa pohybovala od 40 do 140 cm v smere severozápad-juhovýchod. Táto orientácia je totožná s orientáciou celého objektu. Výskumom sme zistili len paralelné dlhšie steny a južné nárožie, od čoho sme

Obr. 1D. ŠMPR Bratislava - Hlavné námestie,
skúmaná plocha v rokoch 1989-1992
D - objekt 33

si dovolili odvodit' rozmery objektu cca 4,5 x 2 m. Výplň objektu by sa dala charakterizovať ako homogénna, hlinito-piesčitá, čiernej farby s prímiesou uhlíkov a tehloviny.

Objekt 15, rok 1993¹⁰.

Odpadová jama, zistená v profile ryhy realizovanej v dôsledku rekonštrukcie inžinierskych sietí v juhovýchodnej časti námestia. Jeho horná úložná vrstva bola zachytená na úrovni -170 cm od bodu 0. Výplň tvoril heterogénny, hlinito-piesčitý substrát, čiernej farby. Dno objektu sa zistilo na -220 cm od bodu 0.

Ná le z y

Keramika

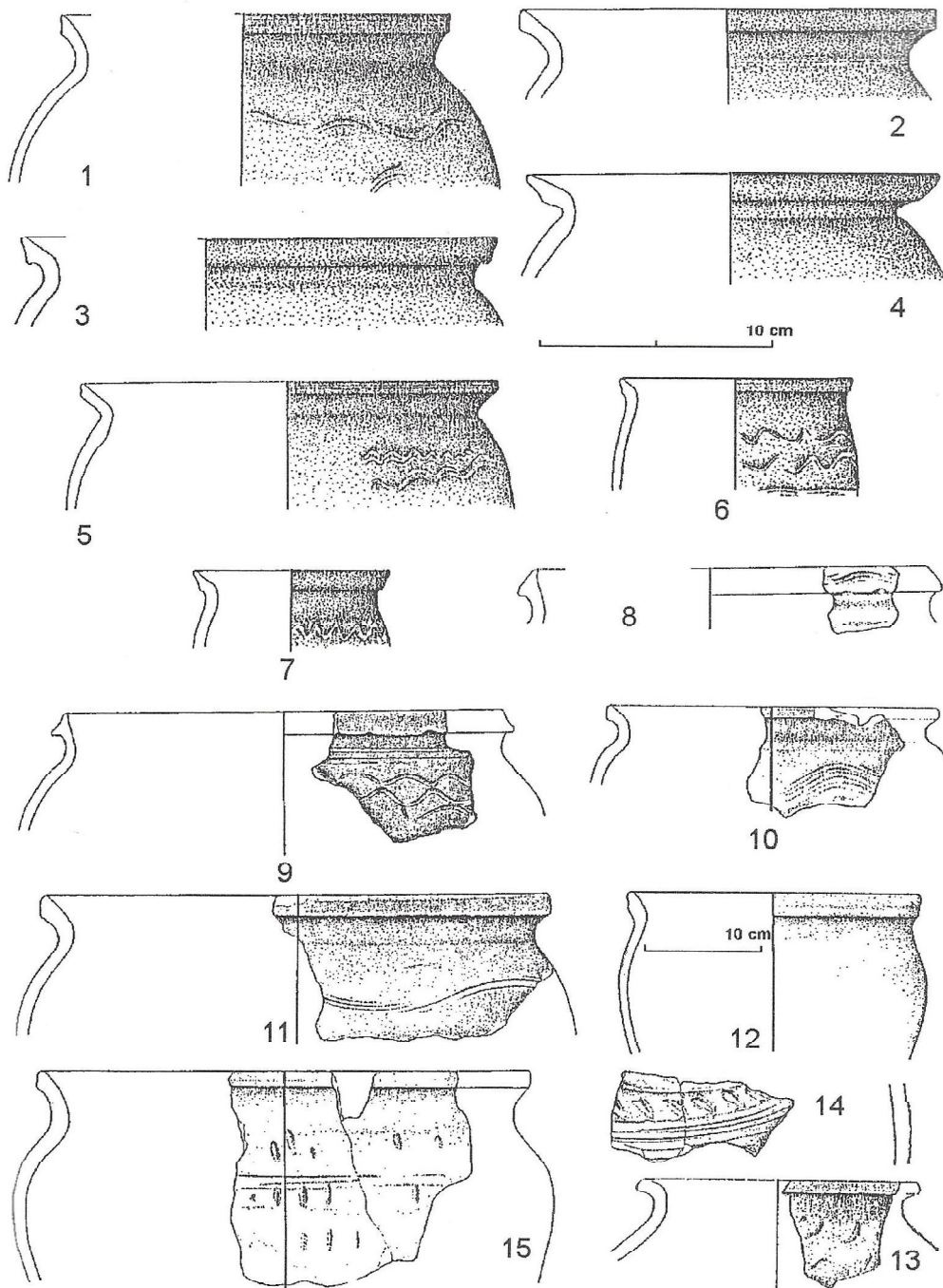
Výskumom sa nám podarilo získať cca 723 kusov črepov zo všetkých opísaných objektov, čo je pre pomery nálezových celkov zo včasnostredovekej Bratislavy dosť značné množstvo. No ani v tomto prípade sa nedalo vyhnúť ich zlomkovitosti. Identických črepov, či už z okrajov, tiel alebo dna sa našlo málo a dokázali sme získať len dva profily hrncovitých nádob. No i tak sa domnievame, že uvedená keramika predstavuje po technickej a morfologickej stránke vzorku typickej keramiky veľkomoravského vývoja. Na jej výrobu bol použitý hlinito-piesčitý materiál, premiešaný s kúskami sludy a kamienkov. Vzájomný pomer týchto komponentov ovplyvňoval nielen kvalitu vypálenia, ale aj s tým súvisiacu povrchovú úpravu a sfarbenie povrchu. Až na pár výnimiek, ktorých povrch bol drobnivý a drsný, sa charakter ostatných črepov s hladkým povrchom zhodoval. V sfarbení povrchu prevládala tmavohnedá, čierna, sivo-čierna farba, no našli sa aj odtiene tehlovo-červenej farby.

Vzhľadom na už skôr uvedenú zlomkovitosť materiálu sa s morfológickými znakmi nedalo pracovať v celej šírke. Vydelili sme základný typ hrnca a v závislosti od sklonu tela ku dnu sme mohli uvažovať o valcovitom alebo súdkovitom tvare nádob. Okraje boli zastúpené počtom 95 kusov (objekt 3 – 2 kusy, objekt 28 – 21 kusov, objekt 33 – 70 kusov, objekt 15 – 2 kusy). Môžeme hovoriť o ich výraznej profilácii (tab. II: 3, 4, 6, 7, 8, 9), s okrajom šikmo zrezaným (tab. III: 2), zriedkavejšie s okrajom kolmo zrezaným (tab. II: 1), respektíve v strede s prežliabenou plôškou (tab. II: 1, 5, 6, 12, 15). Objavil sa aj okraj s plynulou profiláciou a zaobleným alebo nízko zrezaným okrajom (tab. II: 13). Črepy z tela nádob predstavujú najpočetnejšiu skupinu 526 kusov (objekt 3 – 15 kusov, objekt 28 – 121 kusov, objekt 33 – 366 kusov, objekt 15 – 20 kusov). Na väčšine nádob sa nachádzala výzdoba. Rozložčná bola v podhrdlí, na pleciach, maximálnej výduti, alebo skoro na celom tele. Varietná škála motívov na keramike je pomerne široká. Často sa objavujú vodorovné obvodové línie, jednoduché alebo viacnásobné, v kombinácii s jednoduchou výrazne rytou vlnovkou (tab. III: 1, 2, 4), viacnásobná vlnovka (tab. II: 10, tab. III: 6), kombinácia vodorovných obvodových línií a zvislých cca 1 cm dlhých vrypov (tab. II: 15), jednoduchá vlnovka vo viacerých radoch pod sebou, línia šikmých vrypov a jednoduchej nepravidelnej vlnovky (tab. II: 14). Archaicky pôsobí výzdoba na vnútornej strane ústia (Galuška 1987, 83–85) alebo vonkajšej strane (tab. II: 8, objekt 28 a 33), vnútornej strane dna nádoby (objekt 33), ako aj vetvičkovitý motív a motív vpichovanej vlnovky (tab. III: 5). K výrazovým prvkom, ktoré obohatili tvarovú a výzdobnú variabilitu nálezov, možno priradiť plastickú lištu (objekt 3 a 28, tab. III: 3, 4). Fragmenty z dna sa našli v 107 prípadoch (objekt 28 – 10 kusov, objekt 33 – 90 kusov, objekt 15 – 7 kusov). Je u nich dobre pozorovateľné odsadenie dna od steny, resp. plynulý, oblý prechod od steny ku dnu. Celkovo sme zistili 8 plastických značiek na dnách (objekt 28 a 33): krížik s jamkou uprostred, v strede vystupujúce plastické rameno, kríž, päťcípá hviezda, štvorec s nerozoznatelnou vnútornou výzdobou (tab. III: 10), 7-8-cípa hviezdica (tab. III: 8), štvorec uhlopriečkami rozdelený na štyri menšie časti. Obvod dna býva zahladený a zrezaný.

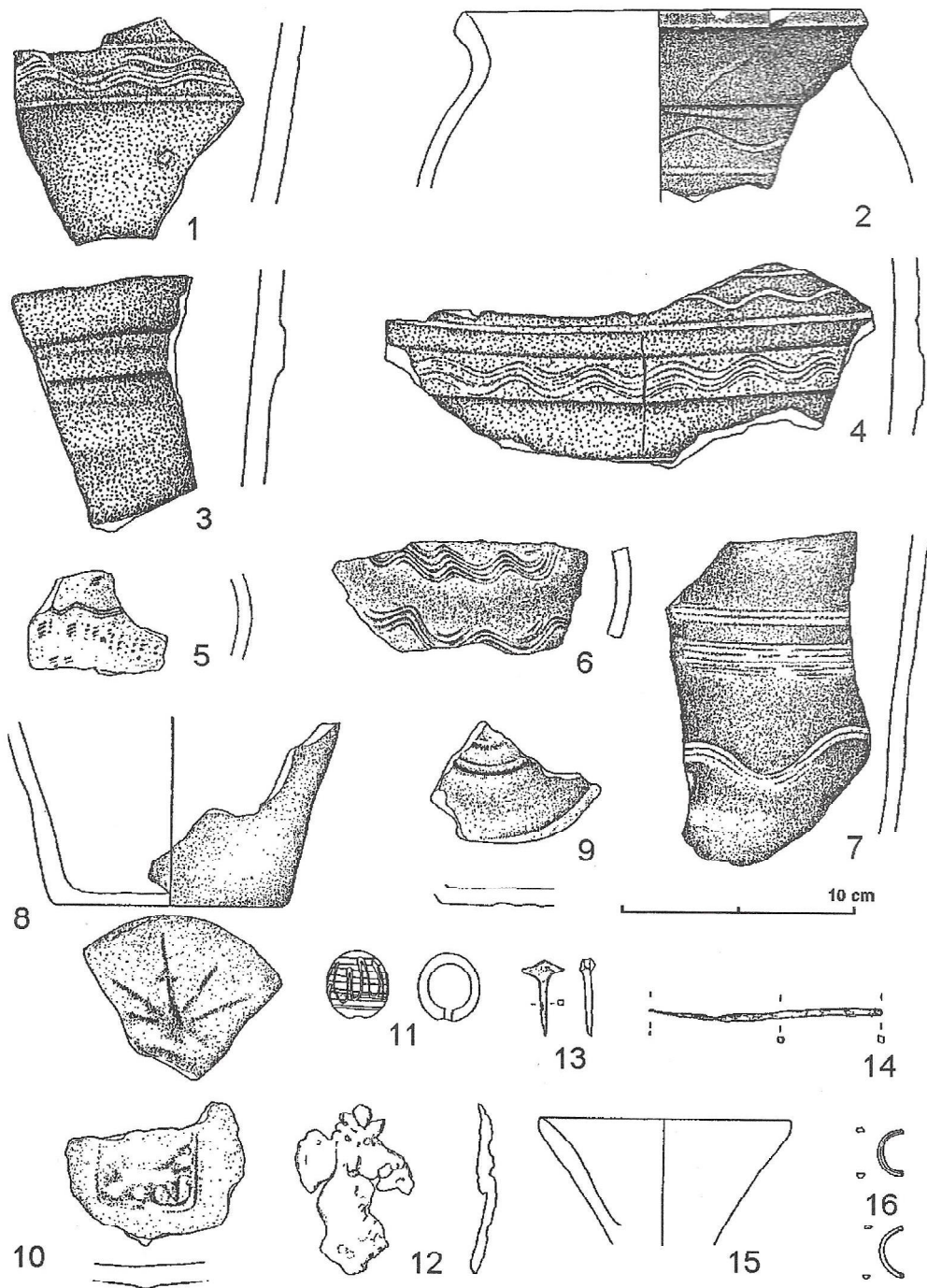
Osobitnú pozornosť v rámci keramiky si zaslúži tuhová keramika (tab. II: 12, tab. III: 1, 2, 3, 4), najpočetnejšie zastúpená v objektoch 28 a 33. Upozorňuje na seba už vo veľkomoravskom období (Dostál 1966, 78) a jej centrum sa vykryštalizovalo práve niekde v hornopodyjskej a západohanáckej oblasti, odkiaľ sú známe aj povrchové ložiská tuhy (Stáňa 1960, 274, pozn. 156). No nálezy aj mimo tejto oblasti poukazujú na jej širší záber rozšírenia, či už v smere na juhozápadné Slovensko (Vendtová 1969, 201; Štefanovičová 1975, 102–103, 107), resp. na rakúske Podunajsko (Justová 1990).

Tuľa ako podstatná zložka dala keramike svojský lesk a sfarbenie najmä v sivom, resp. sivo-čiernom odtieni. V jednom prípade sa vyskytlo tehlovo-červené sfarbenie povrchu súvisiace, ako sa domnievame, so spôsobom vypálenia keramiky.

Z morfológického hľadiska sme rozlíšili 8 okrajov z rôznych hrncovitých nádob, s maximálnou výduťou v hornej tretine tela a s okrajom šikmo zrezaným. Iba v jednom prípade sa nám podarilo získať celý profil nádoby, ktorú možno označiť za hrncovitú, súdkovitého tvaru, s okrajom von vyhnutým, zaobleným a v strede s náznakom prežliabenej zrezanej plôšky. Minimálne tri kusy okrajov patria k zásobnicovitým tvarom. Ako výzdobný motív sa použila hrubšia jednoduchá vlnovka v kombinácii s jednoduchou vodorovnou obvodovou líniou. Vlnovka je zväčša nízka, pravidelná. V jednom prípade bola výzdoba jednoduchou vlnovkou zaznamenaná znovu aj na vnútornej strane okraja. Ako staronový výzdobný prvok¹¹ sa vyskytuje plastická lišta (objekt 3, 28).

Tab. II. ŠMPR Bratislava - Hlavné námestie. Výber nálezového materiálu.
 Objekt 28: 1-7; objekt 33: 8-15

Tab. III. ŠPMR Bratislava - Hlavné námestie. Výber nálezového materiálu.
 Objekt 28: 1, 3, 4; objekt 33: 2, 5-16

Drobné predmety

Prítomnosťou drobných predmetov v náplni sa môže prezentovať len objekt 33.

Hlinené glazované vajíčko „pisanka“, vo funkcii hrkálky (tab. III: 11). Pochádza z výplne objektu, z vrstvy -220 až -230 cm od bodu 0. Je poliate čiernou, resp. tmavohnedou glazúrou a zdobené jemnými, nepravidelnými pásikmi zo žltej glazúry, ktoré vytvárajú nepravidelný výzdobný motív v podobe oblúkov, oddelených zvislými líniami. Zo spodnej strany vajíčka je otvor a vo vnútri je umiestnených pravdepodobne niekoľko kamienkov. J. Eisner (1966, 293) uvádza tieto nálezy hlavne z priestoru Poľska a Ukrajiny, no stretávame sa s nimi aj na území Ruska, napríklad v Novgorode (Kofčín - Janin - Jamščikov 1985, 133, obr. 253, 254, 255), datovanými do polovice 11., resp. 11.-12. storočia. Zo Slovenska poznáme analogický nález iba z včasnostredovekého pohrebiska v Nitre-Drážovciach (Furmánek - Ruttkay - Šiška 1991, 125, obr. 136). Najbližšie ďalšie analogické nálezy, avšak typologicky mladšie, pochádzajú z Moravy: Olomouc (Bláha 1985, 143), Zábřacany (Snášil 1970, 340), kde sú zaradované do okruhu drobných kultových predmetov.

Fragmenty z hlinenej, kužeľovite roztvorenej misy, 15 kusov (tab. III: 15), z vnútornej a sčasti aj z vonkajšej strany so zelenožltou glazúrou. Našli sa v niekoľkých úrovniach zásypu objektu. Uvedený typ zodpovedá podľa typologického triedenia Z. Váňu (1958, 208) skupine II.d. Analógie poznáme z archeologických výskumov vo Volyni (Filipowiak 1955, 182, obr. 6) v Poľsku, kde sú typickým reprezentantom hmotnej kultúry 10.-11. storočia.

Fragmenty prsteňov z pastóznej sklovitej hmoty, z toho 2 kusy svetlozelenej farby a 2 kusy čiernej farby (tab. III: 16), patria k zriedkavým nálezom v inventári včasnostredovekých sídlisk. Platí to aj pre Bratislavu, odkiaľ obdobný nález pochádza len z objektu 2, datovaného do 11. storočia, z priestoru Rudnayovho námestia č. 4 (Musilová 1988, 269).

Objavili sa aj typické železné predmety: **šidlo** (tab. III: 14), ktoré sa uplatnilo najmä pri práci s kožou. Hrot a ďalší fragment nožička. **Klinec s hlavicou v podobe dvoch plochých krídeliek** (tab. III: 13), ktorý má svoje opodstanenie už na veľkomoravských lokalitách (Dostál 1975, 206, obr. 23, 25-28), no ich nálezy zasahujú až do mladohradištného obdobia. **Listovitá strelka**¹² sa najviac približuje typu B1a podľa A. Ruttkaya (Ruttkay 1976, 329). **Otočný kľúč**¹³ dokumentuje existenciu dverí v novej nadzemnej konštrukcii objektu, no nie je vylúčené, že mohol slúžiť aj na odomykanie alebo zamykanie truhlíc.

K atypickým predmetom patrí nález **železnej lupy**, bochníka o priemere cca 11 x 9 cm, o váhe cca 300 gramov. Železné lupy sa v odbornej literatúre označujú za konečné produkty hutníckych dielní. Je to termín prevzatý z hutníckej terminológie a je analogický niektorým iným názvom (Pleiner 1958, 32, pozn. 76). Vo všeobecnosti sa ich výskyt môže očakávať v hutníckych alebo kováčskych dielňach, na trhoviskách a v skladoch (Součopová 1986, 73). V našom prípade sa skôr môžeme prikloniť k názoru, že išlo o predmet určený na obchodovanie, alebo výsledok obchodovania. Forma takéhoto druhu tovaru s vyhranenou funkciou z územia mesta nie je častá, až na nález 13 železných hrivien z Academie Istropolitany, Ventúrskej ulice č. 3 (Vallašek 1972, 229-252), považovaných za predmety, ktoré mali funkciu buď meracích jednotiek, resp. aj funkciu platidla v období pred zavedením mincí.

Za istý druh polotovaru sa dá označiť aj **zliatok olova** (tab. III: 12), ktoré dokladá znalosť a prístupnosť k hutníctvu farebných kovov. Spracovanie olova je doložené z veľkomoravských centier, ako sú Mikulčice (Klanica 1974, 56, 80, obr. 25, 2, 8, 13, 10, 12, 5, 4), Břec-lav-Pohansko IV (Dostál 1975, 251, tab. 56:23) a hotové produkty z tohto kovu nachádzame aj v inventári veľkomoravských pohrebísk na Morave (Dostál 1966, 56).

Výpočet drobných predmetov z objektu 33 uzatvára nález fragmentu z trecej misky – mortária, so zvyškami hnedo-červenej glazúry na vnútornej strane.

Vyhodnotenie a záver

Záchranné a predstihové archeologické výskumy v ŠMPR Bratislava, sústreďujúce sa na prieskum polôh, z funkcie ktorých vyplýva minimálne zasahovanie do starších úložných antropogénnych vrstiev, sa stávajú vďačným stredobodom pozornosti. Zdá sa totiž, že v prípade typu mestského osídlenia len tieto miesta prinášajú ucelenejší pohľad aj na taký významný horizont, akým obdobie konca 9. až 11. storočia bezpochyby je pre mestotvorný proces aj v rámci bratislavského podhradia.

Osídlenie z konca 9. až 11. storočia zistené na Hlavnom námestí v Bratislave jednoznačne podporuje myšlienku, že stav rozpracovania výsledkov výskumu (Štefanovičová 1975; Polla 1979; Archeologická topografia 1991; Štefanovičová 1993), zvlášť pri priestore bratislavského podhradia, sa stále mení v závislosti od úmerného rastu nových lokalizovaných polôh v rámci dnešnej ŠMPR Bratislava¹⁴.

Archeologický výskum tu dokázal prítomnosť záverečnej fázy veľkomoravského osídlenia doloženého dvoma objektami, pravdepodobne polozemnicou (objekt 10) a odpadovou jamou (objekt 43). Domnievame sa, že s nimi súvisí aj exteriérová niveleta terénu pohybujúca sa v rozpätí 138,3 až 137,7–137,1 m n.m.B.p.v., vykazujúca jasnú konfiguráciu zvažujúceho sa terénu v smere severozápad-juhovýchod. I keď sa zo samotných objektov nedajú robiť presvedčivé typologické hodnotenia, ich prítomnosť na jednej strane dokumentuje a dokazuje smer osídlenia 9.-10. storočia aj za pôvodne predpokladanou hraničnou líniou Ventúrska ulica – Panská ulica (Štefanovičová 1993, 305, pozn. 58), na čo najnovšie nadväzuje objav veľkomoravského pohrebiska v polohe Uršulínska ulica – bývalá františkánska záhrada, pričom súvislosť týchto dvoch veličín, t. j. sídliska v priestore Hlavného námestia a pohrebiska v horeuvedenom priestore sa zdá byť viac ako nápadná.

Na strane druhej zistením týchto dvoch objektov sa aspoň rozšíril ich počet a typológia v rámci historického jadra.

Nálezový materiál, pozostávajúci z fragmentov keramiky, je síce nepočetný, no charakterizuje vývoj, ktorým sa ubera keramika veľkomoravského obdobia západne od rieky Váh a ktorý z hľadiska technických a morfológických prvkov vykazuje vzťahy k moravskej oblasti (Chropovský 1962, 208, pozn. 33–44). Najhlížšie má práve k tretiemu stupňu keramiky podľa delenia J. Poulíka (1948, 15).

Poveľkomoravský vývoj, čo je viditeľné aj z nálezov na Hlavnom námestí, profituje zo základov položených veľkomoravským osídlením. Práve ono bolo hnacím momentom, ktorý znamenal kontinuitu osídlenia aj po zániku Veľkej Moravy, aj keď pravdepodobne s istými zmenami v rámci sídliskovej topografie podhradia a priamo aj v rámci priestoru Hlavného námestia.

Na prelome 10.-11. storočia sa tu totiž objavilo rozsiahle pohrebisko (Lesák 1995, 89), ohraničené zatiaľ na severe líniou Sedlárskej ulice a na juhu Hlavným námestím, i keď pri tejto príležitosti dosť nejasne vyznieva nález dvoch hrobov na Laurinskej ulici č. 4¹⁵, u ktorých niektoré indície (hĺbka, orientácia) nasvedčujú o ich vzájomnom prepojení. Pohrebisko z hľadiska vertikálnej a horizontálnej stratigrafie vyznieva ako deliaca čiara oboch opísaných sídelných útvarov.

Mladší sa objavuje priamo v dotyku s pohrebiskom, resp. dochádza k jeho čiastočnému prelínaniu. Objavené objekty alebo torzá predstavujú typ polozemnice s ohniskom umiest-

neným v severovýchodnom (objekt 3) alebo severozápadnom rohu (objekt 28), bez znateľnej konštrukcie, a typ zemnice (objekt 33), tiež bez bližších konštrukčných znakov. Nepodarilo sa zachytiť ani vchody do objektov, ani úpravu interiérovej dlážky. O interiérovej ploche môžeme zhruba hovoriť iba pri objekte 33, ktorá predstavovala cca 9-10 m². Zdá sa, že príznačné zvláštnosti obydli, typické pre oblasť juhozápadného Slovenska, neobišli ani priestor Bratislavy (Habovštiak 1961, 451-482, 1985; Ruttkay 1989, 299; Hanuliak 1989, 151). Nálezový materiál väčšinou v črepoch predstavuje keramiku analogickú nálezhom napr. z Bratislavského hradu (Štefanovičová 1975, 106), z Rudnayovho námestia (Musilová 1988, 286, tab. VII, 6-13), typickú výraznou profiláciou okrajov a ich vysokou variabilitou. Ako nový prvok sa objavuje tuha, vystupujúca spolu s niektorými drobnými nálezhmi z objektu 33 ako predmet obchodu. Domnievame sa, že práve zistené importy vo výplni objektu 33 (hlínené glazované vajíčko, glazovaná miska), ako aj železná lupa, zliatok olova a kvalitná keramika dokladajú postupnú remeselnú-obchodnú prevahu bratislavského podhradia nad jeho poľnohospodárskym charakterom, čím sa jasne predurčilo ďalšie smerovanie predurbánneho vývoja Bratislavy.

POZNÁMKY

¹ Baxa, P. - Lesák, B. - Musilová, M. - Makovická, Z. 1991: Výskumy v štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava. In: AVANS v roku 1989. Nitra, s. 24-25.

² Čaplovič, D. - Lesák, B. 1992: Tretia etapa výskumu v Bratislave na Hlavnom námestí. In: AVANS v roku 1991. Nitra, s. 25-26. Čaplovič, D. - Lesák, B. 1993: Štvrtá záverečná sezóna v Bratislave na Hlavnom námestí. In: AVANS v roku 1992. Nitra, s. 30-31.

³ Lesák, B. 1995: Záchranný výskum na Hlavnom námestí v Bratislave. In: AVANS v roku 1993. Nitra, s. 88-90.

⁴ ... 2. decembra 1291.

⁵ Na križovatke dvoch hlavných historických tepien Ventúrskej a Panskej ulice už v polovici 13. storočia existuje vidlicovité námestie, ktorého existenciu predpokladal V. Mencl, no doložili ho až najnovšie prieskumy.

⁶ Nemožno to tvrdiť o súčasných metódach, používaných pri rekonštrukcii Hlavného námestia.

⁷ Bod 0 = nultý meračský bod výskumu, odvodený od úrovne nivelačného bodu na objekte Hlavného námestia č. 7, ktorého absolútna hodnota je 139,6 m n.m.B.p.v.

⁸ Hrob 25 z roku 1991, skrčenec, ležiaci na pravej strane, orientácia SZZ-JVV, v oblasti nôh položená spodná časť hrncovitej nádoby, v strede trupu zavalený lomovým kameňom.

⁹ S3/96, objekt 3. In: Lesák, B. - Musilová, M. 1996: Nálezová správa z predstihového archeologického výskumu v objekte Ventúrska ulica č. 1. Archív oddelenia archeologického výskumu pri Mestskom ústave ochrany pamiatok v Bratislave.

¹⁰ Pozri pozn. 3.

¹¹ Motív vyskytujúci sa už v priebehu 9. storočia. Štefanovičová, T. 1975: cit.d.

¹² Umiestnená v stálej expozícii MM Bratislava: „Bratislava mešťana Wocha“.

¹³ Reštaurovaný v laboratóriu MM Bratislava.

¹⁴ Typickým príkladom je výskum v priestore pôvodnej františkánskej záhrady, kde sa o.i. odkryla časť veľkomoravského pohrebiska z 2. polovice 9. až 10. storočia, predbežne: Musilová, M. - Lesák, B. 1996: Archeologický výskum v záhrade kostola a kláštora františkánov v Bratislave. Pamiatky a múzea 3, s. 66-67, alebo výskum kaplnky sv. Jakuba na námestí SNP: Hoššo, J. - Lesák, B. 1996: Archeologický výskum predrománskej rotundy a karnera zaniknutej osady sv. Vavrinca v Bratislave. Archaeologia historica 21. Brno, s. 241-251.

¹⁵ Lesák, B. - Musilová, M. - Hoššo, J. 1996: Výskumy v štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava. In: AVANS v roku 1994. Nitra, s. 121-124.

LITERATÚRA

- ARCHEOLOGICKÁ TOPOGRAFIA BRATISLAVY. Bratislava 1991.
- BLÁHA, J. 1985: Několik poznámek ke genezi a významu raně středověké Olomouce. *Archaeologia historica* 10. Brno, s. 143–152.
- ČAPLOVIČ, D. – LESÁK, B. 1993: Štvrtá záverečná sezóna v Bratislavc na Hlavnom námestí. In: *AVANS v roku 1992*. Nitra, s. 30–31.
- DOSTÁL, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- DOSTÁL, B. 1975: Břeclav – Pohansko velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- EISNER, J. 1966: Rukověť slovanské archeologie. Praha.
- FIALA, A. 1977: O opevněnom dvorci bratislavských Jakubovcov. *Archaeologia historica* 2. Brno, s. 185–202.
- FIALA, A. 1987: Stará radnica v Bratislave. Bratislava.
- FILIPOWIAK, W. 1955: Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Wolinie w latach 1953–1954. *Sprawozdania archeologiczne* I, s. 182–185.
- FURMÁNEK, V. – RUTTKAY, A. – ŠIŠKA, S. 1991: Dejiny dávnovekého Slovenska. Bratislava.
- GALUŠKA, L. 1987: K výzdobě vnitřních okrajů slovanských nádob. *ČMM* 72. Brno, s. 75–87.
- HABOVŠTIAK, A. 1961: Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.–XIII. storočí. *SIA IX*, s. 451–482.
- HABOVŠTIAK, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HALOUZKA, R. 1993: Přírodní prostředí Bratislavy. In: Štefanovičová, T. a kol.: *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava, s. 9–27.
- HANULIAK, M. 1989: Praveké, včasneodborné a stredoveké osídlenie v Chľabe. *SIA XXXVII – 1*, s. 151–212.
- CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. *SIA X – 1*, s. 175–240.
- JUSTOVÁ, J. 1990: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. *Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století*. Praha.
- KLANICA, Z. 1974: Práce klenotníků na slovanských hradištích. *Studie AÚ ČSAV Brno II – 6*. Praha.
- KOŤČIN, B. – JANIN, V. – JAMŠČIKOV, S. 1985: *Drevnij Novgorod*. Moskva.
- KOLNÍK, T. – REJHOLCOVÁ, M. 1986: Rímske relišky na slovanských náleziskách a problém antických tradícií u Slovanov. *SIA XXXIV – 2*, s. 341–356.
- LESÁK, B. 1995: Záchraný výskum na Hlavnom námestí v Bratislave. In: *AVANS v roku 1993*. Nitra, s. 88–90.
- MUSILOVÁ, M. 1988: Nález objektu z 11. stor. na Rudnayovom nám. č. 4 v Bratislave. *Pamiatky a príroda Bratislavy*, 10, s. 266–271.
- MUSILOVÁ, M. – LESÁK, B. 1996a: Neskoroláténske osídlenie na Hlavnom námestí č. 7 (Kutscherfeldov palác) v Bratislave. *Zborník SNM, Archeológia* 6, s. 87–105.
- MUSILOVÁ, M. – LESÁK, B. 1996b: Mince z neskorolátenských objektov v Bratislave (archeologický výskum 1991–1995). *Numizmatika*, XIV, s. 207–213.
- ONDROUCH, V. 1938: *Limes Romanus na Slovensku*. Bratislava.
- ORTVAY, T. 1892: *Geschichte der Stadt Presburg*. Band I. Presburg.
- POLLA, B. 1979: Bratislava. Západné suburbium. Košice.
- POULÍK, J. 1948: *Staroslovanská Morava*. Praha.
- PLEINER, R. 1958: Základy slovanského železárskeho hutníctví v českých zemích. Praha.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (2). *SIA XXIV – 2*, s. 245–395.
- RUTTKAY, M. 1989: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. *Archaeologia historica* 14. Brno, s. 299–310.
- SNÁŠIL, J. 1970: Průzkum zaniklých středověkých sídlišť na jihovýchodní Moravě v l. 1964–1968. *AR XXII*, s. 339 a n.
- SOUCHOPOVÁ, V. 1986: Hutníctví železa v 8.–11. století na západní Moravě. *Studie AÚ ČSAV Brno XIII – 1*. Praha.

STÁŇA, Č. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Lišně. Pam. arch. LI, s. 240-291.

ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9.-12. storočí. Bratislava.

ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1993: Slovanská Bratislava. In: Štefanovičová, T. a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava, s. 275-293.

VALLAŠEK, A. 1972: Hromadný hrob z 10. stor. v Bratislave. Monumentorum tutela 8, s. 229-252.

VÁŇA, Z. 1958: Mísy v západoslovanskej keramice. Pam. arch. XLIX - 1, s. 185-247.

VENDTOVÁ, V. 1969: Slovanské osídlenie Pobeďima a okolia. SIA XVII - 1, s. 119-224.

ZEMKOVÁ, M. - MUSILOVÁ, M. 1989: Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. Archaeologia historica 14. Brno-Čelákovice, s. 149-161.

SIEDLUNGSOBJEKTE VOM ENDE DES 9. BIS ZUM 11. JAHRHUNDERT AUF DEM HAUPTPLATZ IN BRATISLAVA

Branislav Lesák

Archäologische Rettungs- und Vorlaufuntersuchungen im Staatlichen Stadtdenkmalreservat ŠMPR Bratislava, die sich auf die Erforschung der Lagen konzentrieren, aus deren Funktion der minimale Eingriff in die älteren anthropogenen Lagerungsschichten folgt, werden zu einem dankbaren Mittelpunkt der Aufmerksamkeit. Es scheint, da im Falle des Typs der Stadtbesiedlung nur diese Orte einen geschlosseneren Einblick auch in einen so wichtigen Horizont, welcher die Periode vom Ende des 9. bis zum 11. Jahrhundert für den stadtbildenden Prozeß auch im Rahmen der Vorburg von Bratislava zweifellos ist, bringen.

Die Besiedlung vom Ende des 9. bis zum 11. Jahrhundert, ermittelt auf dem Hauptplatz in Bratislava, stützt eindeutig den Gedanken, daß der Bearbeitungsstand der Forschungsergebnisse (Štefanovičová 1975, 1993; Polla 1979; Archäologische Topografie Bratislava 1991) besonders bei dem Raum der Vorburg von Bratislava sich ständig wandelt in Abhängigkeit von dem proportionalen Wachstum der neuen lokalisierten Lagen im Rahmen des heutigen ŠMPR Bratislava¹⁴.

Die archäologische Forschung erbrachte hier den Beweis für die Präsenz der Schlußphase der großmährischen Besiedlung, belegt durch zwei Objekte, wahrscheinlich ein Halberdhaus (Objekt 10) und eine Abfallgrube (Objekt 43). Wir nehmen an, daß mit ihnen auch die Exterieur-nivelette des Terrains, die in einem Bereich von 138,3 bis 137,7-137,1 m.ü.M. B.p.v. liegt, und eine klare Konfiguration des abschüssigen Geländes in Richtung nach Nordosten - Südosten ausweist. Auch wenn aus den Objekten selbst keine überzeugenden typologischen Bewertungen vorgenommen werden können, dokumentiert und beweist ihre Präsenz auf der einen Seite die Richtung der Besiedlung des 9.-10. Jahrhunderts auch über die ursprünglich angenommenen Grenzlinie der Straßen Ventúrska ulica - Panská ulica hinaus (Štefanovičová 1993, 305, Anm. 58), woran neuerdings die Entdeckung einer großmährischen Grabstätte in der Lage Uršulínska ulica - ehemaliger Franziskanergarten anknüpft, wobei der Zusammenhang dieser beiden Größen, d.h. der Siedlung im Raum des Hauptplatzes und der Grabstätte im oben genannten Raum mehr als auffällig erscheint. Auf der anderen Seite wurde durch den Gewinn dieser beiden Objekte zumindest ihre Anzahl und Typologie im Rahmen des historischen Stadtkerns erweitert.

Das Fundmaterial, bestehend aus Keramikfragmenten, ist zwar zahlenmäßig nicht groß, aber es charakterisiert die Entwicklung der Keramik in der großmährischen Periode westlich des Flusses Waag, und weist hinsichtlich der technischen und morphologischen Elemente Beziehungen zum mährischen Raum auf (Chropovský 1962, 208 Anm. 33-44). Am nächsten steht es gerade der Stufe 3 der Keramik nach der Einteilung von J. Poulík (1948, 15).

Die nachgroßmährische Entwicklung, was auch aus den Funden auf dem Hauptplatz ersichtlich ist, profitiert von den Grundlagen, die durch die großmährische Siedlung gelegt wurden. Gerade sie war das treibende Moment, das die Kontinuität der Besiedlung auch nach dem Niedergang Großmährens bedeutet hat, wenn auch wahrscheinlich mit gewissen Änderungen im Rahmen der Siedlungstopographie der Vorburg und direkt auch im Rahmen des Raumes des Hauptplatzes.

An der Wende des 10.-11. Jahrhunderts taucht hier ein umfangreiches Gräberfeld auf (Lesák 1995, 89) auf, eingegrenzt bislang im Norden durch die Linie der Straße Sedlárska ulica und im Süden durch den Hauptplatz, wenn bei dieser Gelegenheit der Fund zweier Gräber in der Straße Laurinská ulica Nr. 4 recht unklar anklingt¹⁵, bei denen einige Indizien (Tiefe, Orientation) von ihrer gegenseitigen Verbin-

dung zeugen. Das Gräberfeld erscheint hinsichtlich der vertikalen und horizontalen Stratigraphie als Trennlinie der beiden beschriebenen Siedlungsformationen.

Die jüngere taucht direkt im Kontakt mit dem Gräberfeld auf, bzw. es kommt zu ihrer teilweisen Überlappung. Die entdeckten Objekte oder Torsi stellen den Typ des Halberdhauses mit Feuerstätte in der nordöstlichen (Objekt 3) oder nordwestlichen Ecke (Objekt 28), ohne erkennbare Konstruktion und den Typ eines Erdhauses (Objekt 33), auch ohne nähere Konstruktionsmerkmale dar. Es gelang auch nicht, die Eingänge in die Objekte, noch die Gestaltung des Interieurfußbodens zu erfassen. Über die Innenfläche können wir in großen Zügen nur bei dem Objekt 33 sprechen, die rund 9-10 m³ darstellte. Es scheint, daß die bezeichnenden Besonderheiten der Wohnstätten, typisch für das Gebiet der Südwestslowakei, auch den Raum Bratislava nicht umgangen haben (Habovštiak 1961, 451-482, 1985; Ruttkay 1989, 299; Hanuliak 1989, 151).

Das Fundmaterial, meist Scherben, stellt eine Keramik analog den Funden etwa von der Burg Bratislava dar (Štefanovičová 1975, 196), vom Platz Rudnayovo námestie (Musilová 1988, 286, Tab. VII, 6-13), typisch durch ihre starke Profilierung der Ränder und ihre hohe Variabilität. Als neues Element taucht die Tusche auf, die zusammen mit einigen kleinen Funden vom Objekt 33 als Handelsgegenstand auftritt. Wir nehmen an, daß gerade die ermittelten Importe in der Ausfüllung des Objektes 33 (glasiertes Tonerzeugnis, glasierte Schüssel) sowie eine eiserne Lupe, Bleiabguß und Qualitätskeramik das schrittweise Überwiegen des handwerklich-geschäftlichen Rahmens der Vorburg Bratislava über ihren landwirtschaftlichen Charakter belegen, wodurch die weitere Richtung der vorurbanen Entwicklung von Bratislava klar vorherbestimmt wurde.